

Muhammed Zâhidu'l-Kevserî'nin İsra ve Mi'rac Görüşünün Kelami Açıdan Değerlendirilmesi

Osman Oral

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üni., İlahiyat Fak.

Özet

Kelam ilminin sem'iyât kısmına giren nübüvvet meselesinde Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da göğe yaptığı İsra ve Mi'rac yolculuğu, İslam'da beş vakit namazın farz oluşu ile anılır. Ruh veya beden birlikteliği, uyku ve uyanıklık hâlinde yükselme, Yüce Allah'ın görülmesi tartışma konusudur. Klasik kelam eserlerinde olayın gerçekliği "İsra ve Mi'rac haktır." şeklinde geçer. Osmanlı'nın son devir âlimlerinden Muhammed Zâhidu'l-Kevserî (1879-1952), bu konuda "el-İsrâ ve'l-Mi'râc" ve "Kelimetun ani'l-İsrâ ve'l-Mi'râc" başlıkları altında iki makale kaleme almıştır. Biz de Kevserî'nin bu makalelerdeki konu ile ilgili görüşlerini kelami açıdan değerlendirmek istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: İsrâ, Mi'râc, Mucize, ZâhidKevserî

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gece gitmesine İsra,¹ oradan da göklere yükselme olayına da Mi'rac denir.² Sözlükte "yukarı çıkmak, yükselmek" anlamındaki urûc kökünden türemiş mi'rac kelimesi "yukarı çıkma vasıtası, merdiven"³ demektir. Çoğunlukla ikisi birlikte Mi'rac, Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade eder.⁴ Normal olarak o günün şartlarında bir ayda gidilebilen Mekke-Kudüs arası, çok kısa anda hatta yatak bile soğumadan kısa bir anda gece yürüyüşü daha sonra göklere çıkma olmuştur.⁵

1. Bkz. 17/İsrâ, 1.

2. Bkz. Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM, İstanbul 2010, s. 237; İbn Hanbel, *el-Musned*, Mısır 1954, III/148, IV/208, V/387; Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", *DİA*, İstanbul 2005, 30/132-5.

3. Ebû'l-Kâsım Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1992, "sry", "arc" mad; İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut: trs., "sry", "arc" maddeleri.

4. Buhârî, Ebû Abdullâh, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, "Bedu'l-Halk" 6; Muslim, Ebû'l-Huseyin el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, "İmân" 259, 264; Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed ibn Alî İbn Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, "Salât" 10.

5. Bkz. Ali Rıza Temel, "Hadislerle Mi'râc", Mi'râc Sempozyumu Bildirileri, Seha Neşriyat, İstanbul 1999, s. 10; Mi'rac olayı kısaca şöyle özetlenir: "Hz. Peygamber Burak adlı binitle Beytu'l-Makdis'e varduktan sonra oradaki büyük ve sert kayadan göğe çıkarıldı. Her bir gökte peygamberlerden biriyle görüştü, nice nice melekler gördü. Cennet ve Cehennem durumlarını gördü. Nihayet beş vakit namazın farz kılınması emri ile aynı gecede geri döndü. Sabahleyin Mescid-i Haram'a çıktı Kureyş'e haber verdi. Hayret etmek ve kabul etmemekten kimi el çırpıyor, kimi elini başına koyuyordu. İman etmiş olanlardan bazıları dönüp irtidat etti. Bir takım erkekler Ebû Bekir'e koştular. Hz. Ebû Bekir: "Eğer O, bunu söylediyse şüphesiz doğrudur." dedi. Onlar: "Onu bu konuda da mı tasdik ediyorsun?" dediler. O da: "Ben onu bundan daha ötesinde tasdik ediyorum, sabah akşam gökten getirdiği haberleri yani peygamberliğini tasdik ediyorum." dedi. Bunun üzerine

Kelâm âlimlerine göre Mi'racın vuku biçimi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur;

Birincisi, Mi'rac ruh ve bedenle olmuştur diyenler; Ehl-i Sünnet âlimlerinin cumhuru bu görüştedir. İsrâ ve Mi'racın mahiyetine yönelik en önemli tartışma, onun bedenlen mi yoksa ruhen mi gerçekleştiğidir.

İkincisi, sadece ruhla veya rüya şeklinde olmuştur diyenler; İslam filozoflarının cumhuru da bu görüşü benimser.

Mi'racda Hz. Peygamber'in Allah'ı görüp görmediği meselesi onun Sidretü'l-Muntehâ'da¹ “iki yay ucu aralığı kadar/kâbe kavseyn”² Allah'a yaklaştığını ve O'nu gördüğünü bildiren ayetlere dayanır.³ Bu yaklaşmanın kimlerin arasında meydana geldiği

ve Hz. Peygamber'in kimi gördüğü hususu âlimlerce tartışılmakta, böylece “Rü'yetullah/Yüce Allah'ın görülmesi” konusu da gündeme gelmektedir.

Kelami bir kaç açıdan tartışılan İsrâ ve Mi'rac konusunda Osmanlı'nın son devir âlimlerinden Muhammed Zâhidü'l-Kevserî (1879 Düzce-1952 Kahire) “*el-İsrâ ve'l-Mi'râc*” ve “*Kelîmetun ani'l-İsrâ ve'l-Mi'râc*” başlıkları altında iki makale kaleme almıştır.⁴

Kevserî, kendi zamanında gerekli gördüğü kelami konularda telif eserler yazdığı gibi, farklı kelami konularda değişik zamanlarda makaleler de kaleme almıştır. O, başta İmâm-ı Â'zam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) olmak üzere Ehl-i Sünnet âlimlerini müdafaa eden, onlara yapılan haksız ve seviyesiz ithamlara cevap veren bir âlimdir.⁵ Kendisi Mâturîdî olmasına rağmen, Eş'arî kelâmını savunup daha çok onunla ilgili eserlerin basımına öncü olmuştur. Bu, onun akademik ve objektif bir ilmî kişiliği olduğunu da ispatlar.⁶ Çerkezce, Türkçe, Farsça ve Arapçayı en iyi şekilde konuşan Kevserî'nin İslami ilimler sahasında yazdığı eserlerin dili Arapçadır.⁷

Biz de bu makalede Kevserî'nin İsrâ ve Mi'racı nasıl baktığı, kelami problemlere nasıl çözüm getirdiği ve görüşlerinin yer aldığı İsrâ ve Mi'rac ile ilgili

kendisine *Siddîk* unvanı verildi. Kureysliler içinde Beytu'l-Makdis'i o zamanki hâliyle bilenler vardı. Bunlar, onun vasıfları ve durumuyla ilgili sorular sordular...” Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., İstanbul trs., V/276-7; A. Himmet Berki-Osman Keskioğlu, *Hâtemu'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB Yay., Ankara 2012, s. 149 vd. Hadis kaynaklarında da bu minvalde geçmektedir. Ebû Abdullâh el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, “Salât”, 1, “Hacc”, 76, “Enbiyâ”, 5, “Tevhîd”, 37; Muslim, “İmân”, 259, 263.

1. *Sidretü'l-Muntehâ*: Hz. Peygamber'in, Mi'rac gecesi yanında ilahî sırlara mazhar olduğu ağaç. Semaları, cennetleri kucaklayan ulu varlık ağacıdır. Peygamberlerin ve meleklerin erebildikleri ilmin müntehasıdır. Sidre, Arş-ı A'lâ'nın altındadır. Ondaki ilerisine ne bir melek ne bir peygamber yaklaşamaz. İlerisi gayb âlemidir. Allah'tan başka kimsenin ilmi oraya dâhil olamaz. Bkz. Berki-Keskioğlu, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, s. 153; Süleyman Uludağ, “Sidretü'l-Muntehâ”, *DİA*, İstanbul 2009, 37/151-2.
2. *Kâbe Kavseyn*: Kur'an'da Hz. Peygamber'in Mi'racda Cebrail'e veya Allah'a çok yaklaştığını anlatan ifade. 53/Necm, 9. Tasavvufta Hak ile ittihat ve aynu'l-cem' makamı.
3. Bkz. 53/Necm, 7-14.

4. Bkz. Muhammed Zâhidü'l-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Humus 1388, s. 513 vd.

5. M. Zâhidü'l-Kevserî, *Hanefî Fıkhu'nun Esasları*, çev. Abdulkadir Şener-Cemal Sofuoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991, s. 79.

6. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz-Ebûbekir Sifil, “Zâhid Kevserî”, *DİA*, İstanbul 2013, 44/77-81.

7. Ahmed Hayrî, *el-İmâm el-Kevserî, Makâlâtü'l-Kevserî'nin Mukaddimesi*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire 1994, s. 43.

li makalelerini Kalam İlmi açısından değerlendirmek istiyoruz.

A) İsrâ-Mi'rac Mucizedir ve Haktır

Mi'rac, bazı kelimeler âlimleri tarafından kabul edilip eserlerinde olayın Hz. Peygamber'in hissî mucizeleri arasında zikredildiği görülür.¹ M. Zâhidu'l-Kevserî de, İsrâ ve Mi'râc'ın nübüvvetin delillerinden bir mucize olup Hz. Muhammed'e (sas.) mahsus Allah'ın ayetlerinden olduğunu belirtir.² Mucizenin tanımı ve nübüvveti ispat etme fonksiyonu yönünden bakıldığında Mi'racın, klasik mucize ölçüleri dışında Hz. Peygamber'in manevi dünyasında gerçekleşip itminan ve güç veren olağanüstü bir hadise niteliği taşıdığı anlaşılır.³ Peygamberin elinde ortaya çıkan mucize Allah'ın, "Kulum benden haber verdiği konularda doğru söylemiştir." sözü yerine geçer. Mucize, nübüvvetle arasındaki bağlantı akli veya vaz'î olsun, Allah'ın, peygamberini elçilik iddiasında tasdik etmek için yarattığı ve nitelikleri bakımından insanları benzerini getirmekten aciz bırakan olağanüstü harikulade bir olaydır.⁴ Ehl-i Sünnet âlimlerinden Gazâlî (ö.

505/1111), insanların peygamberlere ihtiyacının hastanın doktora olan ihtiyacı gibi olduğunu, tıbbın doğruluğunun tecrübe ile peygamberin doğruluğunun ise mucize ile bilindiğini söyleyerek mucizenin bilgi değerini anlatır.⁵

Mi'racın imkânı meselesinde birçok âlim olayın "hak ve gerçek"⁶ olduğunu söyler. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) "Mi'rac haberi haktır."⁷ diyerek Mi'rac olayının imkânını açıklar. Sonraki mütekellimlerden de Mi'racın imkânı konusunda görüşlerini görüyoruz. Ebû Cafer et-Tahâvî (ö. 321/933) "Akîde"sinde "Mi'rac haktır, gerçektir. Hz. Peygamber bir gece (Mekke'den Kudüs'e) götürüldü; sonra uyanık bir hâlde bizatihi olarak semaya, ardından Allah'ın dilettiği yüksek makam ve mekânlara yükseltildi. Allah dilettiğini ona ikram etti. Vahyettiğini ona vahyetti. 'Gördüğünü kalp yalanlamadı.'⁸ Allah'ın salat ve selamı, dünyada ve ahirette onun üzerine olsun."⁹ demektedir.

Mütekellimlerden Ebû'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115) de "Yeryüzünden yedinci semaya urûc/Mi'rac hadisesi kati delil ile sabit değildir."¹⁰ diyerek Mi'racın itikadi bir mesele olmadığını

1. Bkz. Sa'deddîn et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2013, s. 245 vd.

2. Kevserî, *Makâlât*, s. 513 vd.

3. Bkz. Kevserî, *age.*, s. 513 vd; Halil İbrahim Bulut, "mu'cize", *DİA*, İstanbul 2005, 30/350-2.

4. Bkz. Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, haz. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, İSAM, Ankara 2005, s. 289 vd; Ali b. Muhammed S. Şerif el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, tahk: İbrâhîm el-Ebyarî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut trs, "acz" madd.; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay, Ankara 1993, I/469, 473, 475.

5. Ebû Hâmid el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, Ankara 1974, I/291.

6. Bkz. Ömer en-Nesefî, *Akâid-i Nesefî*, çev. Şaban Ali Düzgün, *İslam İnanç Esasları*, Ankara 2013, s. 318.

7. Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ekber*, çev. Mustafa Öz, İstanbul 2011, s. 58.

8. 53/Necm, 11.

9. Ebû Ca'fer et-Tahavî, *Akaid Metni*, çev. Muhammed Esen, *İslam İnanç Esasları*, Grafiker Yay., Ankara 2013, s. 350.

10. Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*, çev. Cemil Akpınar, yy., Konya 1977, s. 133

nı belirtir ve “Resulullah’ın bineği Burak olursa, delili Cebrail olursa, hidayet edeni de Allah olursa o, semaya yükselmeye daha lâyıktır.”¹ diyerek olayın sübutunu anlatır.

Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209) de Mi’racın hak olduğunu söyler ve “Hz. Muhammed’in (sas.) Mi’raca çıkışının imkânsızlığı doğru olsa Cibril’in inişinin de imkânsızlığı doğrulanmış olur. Bu ise peygamberliğin inkârını gerektiren bir durumdur.”² diyerek vahiy ile Mi’rac olayının imkânını delillendirir.

Ebû'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) “Uyanıklık hâlinde bizzat onun şahsıyla gerçekleşen Mi’râc haktır. Ancak, Mekke’den Beytu’l-Makdis’e kadar olan kısmı nass ile oradan gökyüzüne ve Allah’ın dilediği yere kadar olan kısmı ise rivayetlerle bilinmektedir. İnsanın gökyüzüne tırmanışını akıldan uzak görmek mümkün ise, eğer bu durumda gökyüzünden meleğin inişini akıldan uzak görmek de mümkün olur ki bu, nübüvvetin inkârına götürür.”³ diyerek Mi’racın inkârının nübüvvetin inkârına götürme tehlikesine dikkat çeker.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ “Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işiten-

dir, görendir.”⁴ ayetinde belirtilen murarızların kalplerine gelebilecek iman ve ikrarı kabulünde delillerle ikna edebilmek için Resulullah’ın bizzat gözleriyle ayan beyan gördüğü akli ve hissî delilleri Yüce Allah O’na göstermiştir. Mesela bunlardan biri Hz. Peygamber’in geçmiş Nebi kardeşleriyle bizzat görüşmesidir.⁵ Ayetin dışındaki bilgilerin âhâd haber ifade edebileceği, İsrâ konusunda ise ayetteki bilgilerin şek ve şüphe ifade etmediğinden bizlere yeterli olduğu da belirtilir.⁶ Kelâm ilmine göre mütevatir derecesine ulaşmayan haber olan âhâd haber, kıyas ve içtihadın uygulanabileceği amelî bilgide olmalıdır. İtikadi bilgide ise Kitap ve mütevatir haber olması gerekir.⁷ Çünkü âhâd haber ‘zann’ ifade eder.⁸ Zann, gerçeği yansıtamaz.⁹ İtikadi konularda onlara tutunulması caiz değildir.¹⁰

Kevserî İsrâ ve Mi’racda pek çok hadisin konu üzerinde birleşmeleri nedeniyle hadislerin manevi tevatüre¹¹

4. 17/İsrâ, 1.

5. Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, kont. Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul 2005, VIII/224.

6. Mâturîdî, *age.*, VIII/224 vd.

7. Hanifi Özcan, *Mâturîdî’de Bilgi Problemi*, İstanbul 1998, s. 87.

8. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, İstanbul 1996, 14/352-5.

9. Bkz. 53/Necm, 28.

10. Bkz. Fahreddîn er-Râzî, *Esâsu’t-Takdîs fi İlmi’l-Kelâm*, çev. İbrahim Coşkun, İz Yay., İstanbul 2014, s. 194.

11. Manevi tevatür; aynı anlam ifade eden bir bilginin farklı lafızlarla nakledilmesini ifade eder. Hz. Peygamber’in mucizelerinin büyük çoğunluğu manevi tevatür yoluyla nakledilmiştir. İcmam hüccet sayıldığını gösteren hadislerin de lafızları bakımından âhâd olsalar bile ifade ettikleri ortak anlam bakımından mütevatir olduğudur. Bkz. H. Yunus Apaydın, “Mütevâtir”, *DİA*, İstanbul 2006, 32/209.

1. Nesefî, *age.*, s. 135.

2. Fahreddîn er-Râzî, *Meâlimu Usûli’l-Dîn*, çev. Nadim Macit, Erzurum 1996, s. 101.

3. Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *el-Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, *İslam İnancının Ana Umdeleleri*, Malatya 2000, s. 52.

ulaştığı kanaatindedir.¹ Yine o, İsrâ ve Mi'racın ayrı ayrı zamanlarda olduğunu iddia edenlerin görüşlerinin tutarsız olduğunu, hadis âlimi Buhârî'nin (ö. 256/870) «باب كيف فرضت الصلاة ليله الامراء» *İsrâ Gecesinde Namaz'ın Farz Oluşu Babı* başlığı ile İsrâ ve Mi'rac diye ayırım yapmamasından dolayı ikisinin bir anda olduğunu delillendirir.²

İsrâ ve Mi'racın Hz. Peygamber'in hayatında kaç defa gerçekleştiği meselesi de tartışmalıdır. Bunun sebebi rivayetlerde ortaya çıkan tarih, tasvir ve bilgi farklılıklarıdır. Bazılarına göre İsrâ, biri uyanıkken diğeri de uyku hâlinde olmak üzere, iki defa meydana gelmiş; diğeri bir görüşe göre ise her ikisi de uyanık olduğu hâlde ve bedenledir. Bunlardan ilki Mescid-i Aksa'ya; diğeri önce Mescid-i Aksa'ya, oradan da semaya kadar olanıdır. Bir kısmına göre ise üç defa veya daha fazla meydana gelmiş; bunların biri ruh ve bedenle uyanıkken, diğeri uyku hâlinde olmuştur.³ İsrânın bir defa uyanıkken bedenle, Mi'racın ise bir defa ruhen gerçekleştiği telakkisi de mevcuttur. Ancak çoğunluğun görüşü her ikisinin de aynı gecede vuku bulduğu yönündedir.⁴

Ezcümle Kevserî, manevi tevatüre ulaşmış bir haber olan İsrâ ve Mi'racın nübüvvetin delillerinden bir mucize olup Hz. Muhammed' (sas.) mahsus Allah'ın ayetlerinden olduğunu söylemektedir. Akaid ve Kalam âlimlerinin bazılarının bu hadiseleri Hz. Peygamber'in hissî mucizelerinden saydıkları, âlimlerin çoğunun

ise İsrâ ve Mi'rac olayının imkânını nübüvvetin delillerinden biri olarak kabul edip eserlerinde “*Mi'rac haktır, gerçekten vaki olmuş bir hadisedir.*” dedikleri de görülmektedir.

B) Mi'rac Ruh ve Beden İledir

İsrâ ve Mi'rac ile ilgili diğer bir tartışmada Mi'racın vuku biçimi ile ilgilidir. Mi'rac ruh ve bedenle birlikte mi yoksa sadece ruh ile mi veya rüya şeklinde mi olmuştur? Kevserî'ye göre İsrâ ve Mi'rac, ruh ve beden ile birlikte aynı gecede vaki olmuştur.⁵ Âlimlerin çoğu da olayın bedenlen ve uyanık hâlde gerçekleştiği görüşündedirler. Kevserî'ye göre İsrâ ve Mi'racın ne zaman gerçekleştiği hususunda âlimlerin çoğunluğunun görüşü kameri aylardan Receb'in yirmi altısını yirmi yediye bağlayan gecesinde olduğudur.⁶ Kevserî, Mi'racın uykuda veya sadece ruhla olduğunu söyleyenlerin gösterdiği delillerin sabit olmadığını da belirtir.⁷ Hz. Âişe (ö. 58/678), Hasan Basrî (ö. 110/728), Muâviye (ö. 60/680) ve Muhammed İbn İshâk (ö. 151/761) gibi kişilerin Mi'racın rüya yoluyla sadece ruh ile yapıldığı görüşünü ileri sürdüklerini söyler. Delil olarak da İsrâ suresindeki “وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ / *Sana gösterdiğimiz rüya ile insanları denedik.*”⁸ ayetini gösterdiklerini belirtir.⁹ Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre ise “rüya ile insanları denedik.”¹⁰ ayeti Hz. Peygamber'e rüya yoluyla verilen vahiyleri ile Fetih

1. Kevserî, *Makâlât*, s. 509- 520.

2. Kevserî, *age.*, s. 514.

3. Kevserî, *age.*, s. 521.

4. Salih Sabri Yavuz, “Mi'râc”, *DİA*, İstanbul 2005, 30/134.

5. Kevserî, *age.*, s. 516.

6. Kevserî, *age.*, s. 522.

7. Kevserî, *age.*, 513 vd.

8. 17/İsrâ, 60.

9. Kevserî, *age.*, s. 517-522.

10. 17/İsrâ, 60.

suresinde “*Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz.*”¹ ayetiyle anlatılan Hz. Peygamber’e rüya yoluyla bildirilen Mescid-i Haram’a gidişi ve sonrasında Hudeybiye sulhu ile imtihan gibi rüya yoluyla gelen bütün vahiyler ile denenmeyi de anlatmaktadır.²

İsra olayının ruhen gerçekleştiği görüşünü benimseyen âlimler Hz. Âişe’nin (ö. 58/678), “*Hz. Peygamber’in bedeni yerinden ayrılmamış, o ruhuyla yolculuk yapmıştır.*” ve Muâviye’nin (ö. 60/680), “*İsra Allah’tan gelen sadık bir rüyadan ibarettir.*” şeklindeki beyanları ve Hasan Basrî’nin (ö. 110/728) bu görüşe itiraz etmemesini delil kabul etmişlerdir.³ Muhammed Hamîdullâh (1908-2002) da rivayetlerde geçen, “*uyku ile uyanıklık arası bir hâlde iken, yatağında uzanmış yatıyorken, uyurken*” ifadesinden hareketle bu seyahatin Hz. Peygamber’in tam şuur hâlinde, fakat ruhunun hâkimiyeti altında gerçekleştiğini söyler.⁴ Âlimlerin çoğu İsra ve Mi’rac olayının bedenlen ve uyanık hâlde gerçekleştiği görüşünü benimserler. Buna göre ayette geçen “abd”⁵ kelimesinden ruh-beden bütünlüğü-

le Hz. Peygamber’in kastedildiğidir. İsra ayetinde geçen “abd” kelimesinden, ruh-beden bütünlüğüyle ve uyanık hâlde, Hz. Peygamber’in kastedildiğini, bu olayın peygambere Yüce Allah’ın bir lütfu, hediyesi O’na –O’nun ümmetine– değer vermesi olduğudur.⁶ Eğer İsra hadisesi uykuda gerçekleşmiş olsaydı Allah ayette “biabdihî/kulunu” demez, “birûhi abdihi/kulunun ruhuyla” buyururdu. İsra ayetinin başındaki tenzih (subhâne) ifadesi de olayın azametine işaret eder. İsra ve Mi’rac rüyada gerçekleşmiş olsaydı bu sıradan bir hadise olur, Kureyşliler de onu inkâr etmezdi. Böylece Kevserî, Mi’racın uykuda veya sadece ruhla olduğunu söyleyenlerin gösterdiği delillerin sabit olmadığını da söylemektedir.⁷

Ezcümle Kevserî’ye göre, âlimlerin çoğunun da görüşü olan, İsra ve Mi’racın, Hz. Peygamber’in bedeniyle uyanık bir hâlde iken gerçekleştiğidir. İsra ve Mi’rac olayı ruh ve beden ile aynı gecede vaki olmuştur. Allah’ın Resulüne İsr ve Mi’rac olaylarını sonuçları ve hikmetleri bakımından ruhen veya bedenlen yaptırmış olmasında yahut rüyada veya uyanıkken meydana gelmesi arasında hiçbir fark yoktur.

C) Yüce Allah’ın Görülmesi/ Ru’yetullah

İnsanlar tarafından ru’yetullah/Allah’ın görülmesi konusu, kelimciler arasında tartışılan meselelerden biridir. Mu’tezile, Hariciler ve Mürcie ekolleri nassları tevil etmek suretiyle

1. 48/Fetih, 27.

2. Mâturîdî, *age.*, VIII/308 vd.

3. Bkz. Salih Sabri Yavuz, “Mi’râc”, *DİA*, İstanbul 2005, 30/132-5.

4. Muhammed Hamîdullâh, *İslam Peygamberi*, çev. S. Mutlu-S. Tuğ, İstanbul trs., I/92; Yavuz, “Mi’râc”, 30/134

5. Abd/hür insan veya kul kavramının içinde insanın ruh-beden birlikteliği ile şefkat, merhamet ve himaye anlamları da vardır. Bu manalar ruh-beden birlikteliğini kanıtlar. Bkz. Muhammed Hamîdullâh, “Abd”, *DİA*, İstanbul 1998, 1/57.

6. Bkz. Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 237.

7. Kevserî, *age.*, s. 513 vd.

Allah'ın ahirette müminler tarafından görülebileceği inancına karşı çıkarken; Ehl-i Sünnet, görülmesinin cevaz ve imkânını kabul etmiştir.¹ Diğer bir deyişle Allah'ın ahirette görülebileceğini Mâturîdî ve Eş'arî kelâm ekollerinin dışında kalan diğer kelâm ekolleri anlayışları gereği kabul etmemişlerdir.

Hız. Peygamber'in Mi'racda Allah'ı görüp görmediği meselesi, onun Sidretü'l-Muntehâ'da; "kâbe kavseyn/iki yay ucu aralığı kadar" yaklaştığını ve O'nu gördüğünü bildiren ayetlere dayanır.² İnsanların dünya gözü ile Allah'ı görmesi mümkün değildir. Çünkü göz O'nu görececek kabiliyette yaratılmamıştır.³ Dünyada Allah'ın görülebileceğini kabul edenler görüşlerine dayanak olarak Mi'rac gecesini ileri sürerler. İbn Abbâs (ö. 68/687), Ebû Zerr el-Gıfârî (ö. 31/651-2), Zuhri (ö. 124/742) gibi sahabe ve tabiin âlimleriyle İbn Huzeyme (ö. 311/924), Nevevî (ö. 676/1277), Kâdî İyâz (ö. 544/1149) gibi selefiyye ve bazı sufiyye mensuplarının bu görüşte olduğu söylenebilir. Delil gördükleri rivayetlerin bir kısmı zayıf veya uydurma, bir kısmı da mutlak ifadeler olduğundan bu tür deliller, Hız. Peygamber'in dünyada Allah'ı gözleriyle gördüğünü kanıtlayıcı nitelikte görülmemiştir. Yani Kelam İlmi'nde âhâd hadis itikadi ko-

nularda kesin delil olamaz.⁴ Çünkü zan, gerçeği yansıtamaz.⁵ Buna dayanılarak Allah'ın dünyada görülebileceğini söylemek doğru bir görüş değildir. Diğer bir anlayışa göre ise Hız. Peygamber, Allah'ı gözleriyle görmemiştir. Çünkü Kur'an'da vahiy yoluyla, perde arkasından veya elçi melek aracılığı ile konuşma dışında hiçbir insanın Allah ile konuşamayacağı bildirilir.⁶

Diğer bir görüşte de Mi'racda Resulullah, Allah'ı değil Cebrail'i görmüştür, denilmiştir.⁷ Mi'rac münasebetiyle Hız. Peygamber'e ashap, "Allah'ı gördün mü?" diye sormuş, o da "Nurdur, nasıl göreyim?" veya "Sadece bir nur gördüm."⁸ cevabını vermiştir. Hız. Âişe (ö. 58/678), "Muhammed'in Allah'ı gördüğünü söyleyen kimse yalan konuşmuş olur." diyerek Resulullah dâhil kimsenin dünyada Allah'ı görmediğini ve gözlerin Allah'ı idrak etmediğini bildiren ayetin⁹ bunu açıkladığını belirtir.¹⁰ Zira göz dünyada yaratılmış olan nuru gerçek boyutlarıyla idrak edemez. Çünkü insan bakışını güneşin bizatihi kendisine yöneltir ve gözüyle bakmaya devam ederse, gözünün nurunun çoğu gider, kaybolur.¹¹ Başta Hız. Âişe (ö.

1. Bkz. Ahmed Kâdî Abdulcabbâr, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, thk. Abdulkerîm Osmân, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire 1416/1996, s. 232; Ebû Mansûr Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, (Mezhepler Arasındaki Farklar), çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 1991, s. 153; Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I/508 vd.

2. Bkz. 53/Necm, 4-18.

3. Bkz. 6/En'âm, 103.

4. Bkz. Râzî, *Esâsu't-Takdîs fî İlmi'l-Kelâm*, s. 194; Yavuz, "Haber-i Vâhid", *DİA*, 14/352-5.

5. Bkz. 53/Necm, 28.

6. Bkz. 42/Şûrâ, 51.

7. Bkz. Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 7; "Tevhîd", 4; Muslim, "İmân", 287; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, Beyrut 1947, IV/28 vd.

8. Muslim, "İmân", 291-292.

9. Bkz. 6/En'âm, 103.

10. Bkz. Buhârî, "Tevhîd", 4.

11. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Terc. Mehmet Kubat, İşrak Yay., İstanbul 2008, s. 53.

58/678) ve İbn Mes'ûd (ö. 32/653) olmak üzere ashap ve tabiinın yanı sıra kelâm ve hadis âlimlerinin çoğunluğu dünya gözüyle Yüce Allah'ın görülemeyeceği görüşündedir.¹

Bir rivayete göre Mi'racda Hz. Peygamber Rabbini görmüştür. Yine İbn Abbâs'tan gelen diğer bir rivayete dayalı olarak Rabbini kalbiyle görmüştür.² Bazı âlimler de "Mi'racda Hz. Peygamber Rabbini gözü ile değil, kalbi ile (baştaki gözü ile değil, kalpteki gözle) görmüştü."³ demişlerdir.

Kevserî, Mi'racda Hz. Peygamber'in Allah'a yaklaştığını delil gösteren bazı Haşviyye⁴ gruplarının Allah'ın sema-

1. Bkz. Temel Yeşilyurt, *Rü'yetullah Sorunu*, Malatya 2001, s. 199 vd.; Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *DİA*, İstanbul 2008, 35/312.
2. Bkz. Muslim, "İmân", 284; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 54; İbn Hanbel, *Musned*, I/223.
3. Bkz. Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 249.

4. Kelam İlmi'ne vakıf olamayanlar tecsim ve teşbih fikirlerine kapılmışlar, tarihte Haşviyye diye anılmışlardır. Bkz. Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, I/393; Metin Yurdağür, "Haşviyye", *DİA*, İstanbul 1997, 16/427. Haşviyye, Selef mezhebine intisap iddiasında bulunan ve kelam ilmine vâkıf olmayan ehl-i hadîs zümresinin mezhebidir. Bu mezhep teşbih ve tecişime götüren inançlar içerdiğinden Ehl-i Sünnet'e dâhil değildir. Kavramı ilk olarak Hasan Basrî (ö. 110/728) ile Ömer b. Abdulazîz'in (ö. 101/720) kullandığı yönünde görüşler vardır. Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 117. *Yastık ve benzeri eşyanın içini dolduran nesne; lüzumsuz ve gereksiz söz anlamlarına gelen haşv kelimesine nisbet ekinin ilavesiyle oluşturulan Haşviyye, genellikle birtakım manasız dinî telakkilere sahip bilgisiz kimseler için kullanılır. Bkz. Curcânî, Ta'rîfât, "hşv" md.; Muhammed b. A'lâ b. Alî et-Tahânevî, Kitâbu Keşşâfi Istilâhâtî'l-Funûn ve'l-Ulûm, tahk. Alî Dahruc, Lübnan 1996, I/396-7. Farklı görüşler bulunmakla birlikte Haşviyye daha çok, "Dinî konularda akıl yürütmeyi reddedip sadece nakle itibar eden ve özellikle ulûhiyyet meselelerinde nasslar arasında bağlantı kuramayı teşbih ve tecişime kadar varan telakkileri benimseyen kimselerdir." Bkz.*

da mekân tuttuğunu iddia ettiklerini söyler.⁵ Ehl-i Sünnet inancına göre ise Allah zamanlardan ve mekânlardan münezzehtir.⁶ Yine Ehl-i Sünnet âlimlerine göre müminler cennette, aralarında bir mesafe olmaksızın, teşbihsiz ve keyfiyetsiz olarak baş gözleriyle Rablerini göreceklerdir.⁷ Kevserî'ye göre de Allah'ın cennette müminler tarafından görülmesi haktır, ancak bu rü'yet idraksiz ve tefsirsiz olacaktır.⁸ Ahirette Yüce Allah'ın kafadaki gözle görülebileceği Ehl-i Sünnet âlimlerinin temel görüşüdür.⁹ "وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ" = O gün Rablerine bakan parlak yüzler vardır."¹⁰ ayetinde geçen "إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ" ifadesi bunun açık delilidir. "Dolunayda ayı nasıl görüyorsanız, Rabbinizi de öylece göreceksiniz."¹¹ hadisinde cennette zahmetsiz, aracısız O'nu göreceksiniz demektir.

Hız. Peygamber Mi'racda Yüce Allah'a yaklaşmıştır. Bu yaklaşmanın mesafe ile yaklaşmak olmadığını "كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ / Hayır ona boyun eğme. Rabbiné secde et ve yaklaş."¹² ayeti ve "Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) dua-yı çok yapın."¹³ hadisi ile de sabit oldu-

Metin Yurdağür, "Haşviyye", *DİA*, İstanbul 1997, 16/427.

5. Bkz. Kevserî, *age.*, s. 520.
6. Kevserî, *age.*, s. 518-9.
7. Ebû Hanîfe, *age.*, s. 56.
8. Kevserî, *age.*, s. 513 vd.
9. Bkz. Mâturîdî, *age.*, s. 120 vd.; Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Kitâbu't-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd*, terc. Hülya Alper, İz Yay., İstanbul 2010, s. 61 vd.; Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *DİA*, 35/312.
10. 75/Kıyâme, 22-23.
11. Buhârî, "Mevâkıt", 16, 20; "Ezân", 129, "Rikâk", 52; Tirmizî, "Cennet", 16.
12. 96/Alak, 19.
13. Muslim, "Salât", 215; Ebû Dâvûd, "Salât", 152.

ğuna göre kul Allah'a Mi'racda hediye edilen namazla yaklaşmaktadır. Yakınlaşmanın manası, rahmetinin yakınlaşmasıdır. "Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım."¹ hadisinde de aynı şey söz konusudur. Fasık için "O, Allah'tan uzaktır."² denilir.

Kevserî'ye göre Hz. Muhammed (sas.), Allah'a Mi'racda yaklaşmıştır, bu yaklaşma ümmetine hediye edilen dinin direği namazla olmaktadır. Yakınlaşmanın manası, rahmetinin yakınlaşmasıdır. Allah zamanlardan ve mekânlardan münezzehtir. Dünya gözüyle Yüce Allah'ın görülemeyeceğidir. Yüce Allah'ın cennette müminler tarafından görülmesi haktır, ancak bu rü'yet idraksiz ve tefsirsiz olacaktır.³

D) İsrâ-Mi'racın Hikmeti ve İtikadi Yönü

Kevserî'ye göre İsrâ ve Mi'rac olayı melekût ve semavat âlemini müşahede ile gerçekleşmiş, beş vakit namazın farz olmasıyla müminlerin günde beş defa namazla nefislerini temizleyerek Mi'raca çıkmalarına vesile olmuş, türlü türlü hikmetleri de içerir.⁴ Hikmet, "bilgelik, insanın varlıkların hakikatini, gerçek yüzünü, gücü oranında bilip ona göre hareket etmesi, Kur'an'ı ve sünneti doğru bir şekilde anlayabilme ve amel etme, Allah'ın hükümlerinde gözetmiş olduğu çoğu defa illeti de içinde bulunan üst maksatlar ve İslam di-

ninde hükümlerin konuluş amaçlarını bilmek"⁵ gibi manaları ifade eder.

Hicretten bir buçuk sene önce gerçekleşen İsrâ ve Mi'rac, Hz. Hatice (555-619) ve Ebû Tâlib'in (535-619) vefatı ile zordurumdakalan Resulullah'a bir teselli, ümmetine de büyük bir müjdedir. İslam tarihinde "Hüzün Yılı" diye bilinen, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib ile hanımı Hz. Hatice'nin vefatlarından sonra, maddi ve manevi eziyetlere maruz kaldığı Taif seferi dönüşünün ardından gerçekleşen Mi'rac olayının, Resulüne Allah tarafından lütfedilen manevi bir destek olduğu açıktır.

Mescid-i Aksa'da vahiy meleği Cebrail (as.) birinde süt, birinde şarap olan iki kap getirip Hz. Peygamber'e sunar. Resulullah bu iki kaptan süt dolu olanı seçince Cebrâil ona "Seni insanın yaratılış gayesine uygun olana yönlendiren Allah'a hamdolsun, fıtratı seçtin."⁶ der. Süt sağlam fıtratı, şarap ise dünyaya rağbeti temsil etmekteydi.⁷ Ümmeti de sağlam fıtratı temsil etmektedir.

Hz. Peygamber İsrâ ve Mi'rac gecesinde Mescid-i Aksa'ya uğradığında, içlerinde Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın da bulunduğu peygamberler topluluğuna imamlık yaparak namaz kıldırmıştı.⁸ Bunun hikmeti diğer peygamberlerin sonuncusu olması ve şeriatlarını ihata etmesidir. Bu ilahi lütfun, son nebinin getirdiği mesajın Mescid-i

1. Buhârî, "Tevhîd", 15, 50; Muslim, "Zikr", 20, 21, 22; Tirmizî, "Daavât", 131.
2. Bkz. Râzî, *Esâsu't-Takdîs fî İlmi'l-Kelâm*, s. 137.
3. Kevserî, *age.*, s. 518-9.
4. Kevserî, *age.*, s. 523.

5. Bkz. Muhammed Murtaza ez-Zebidi, *Tâcü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, "hkm" md, Beyrut:trs., I/200 vd.
6. Buhârî, "Eşribe", 1; Tefsir (İsrâ suresi), 3 (4709); Müslim, "İmân", 259.
7. Bkz. Muslim, "İmân", 264.
8. Bkz. Muslim, "İmân", 259; Kevserî, *age.*, s. 515.

Aksa'da kendilerine namaz kıldırıldığı ve Mi'racda görüştüğü nebilerin mesajlarını ihya edeceği ve son hak dinin bütün dinlere hâkim olacağı¹ şeklinde yorumlanması isabetlidir.

Allah'ın elçisini özel davetle çağırması anlamında Mi'rac, gayba² imandan sayılabilir. Gayba iman etmek de müminin vasfıdır.³ Kur'an, âlemde insan tarafından müşahede edilen her şeyin görünen yönünün, bilinen fonksiyonunun ötesinde görünmeyen ve bilinmeyen bir metafizik cephesinin, yani gayb yönünün bulunduğunu haber verir.⁴ Duyulur âlemde gerçekleştiği hâlde zaman, mekân ve duyuların yetersizliği gibi sebeplerle insanın bilgi sahibi olamadığı varlık alanları da mevcuttur. Yani aklın tam anlamıyla kavrayamadığı ve tanımlayamadığı, meselâ cansız varlıkların Allah'ı tesbih etmesi; mizan, sırat, iman edenlerin cehennemden çıkacağı ve Mi'rac gibi konular hak olmasına rağmen, aklın bunların mahiyetini idrakten aciz olduğu alanlar vardır.⁵ Allah'ın peygamberine ayetlerinden bir kısmını göstermek üzere Sidretü'l-Muntehâ'ya kadar ulaştırması, insanın aciz kalacağı bir olaydır. Böyle bir olayı ancak bir peygamber ya-

şayabilir. Hz. Peygamber'in gözünün önünden zaman ve mekân kayıtlarının kalkmasıyla gerçekleşen bir olay olarak buna sadece iman edilir. İsrâ ve Mi'rac ile muarızların kalplerine gelebilecek iman ve ikrarı kabulünde ikna edebilmek için Resulullah'ın bizzat gözleriyle ayan beyan gördüğü akli ve hissî delilleri Yüce Allah O'na göstermiştir.⁶ Müttekaddimun Akaid ve Kelâm eserlerinde "Mi'rac haberi hakttır."⁷ cümlesi İsrâ ve Mi'racı inanmayan müşriklerin "Senin arkadaşın acayip şeyler söylüyor, ne dersin?" diye serzenişte bulduklarında⁸ Hz. Ebûbekir'in (ö. 12/634), "O ne dediyse doğrudur." sözüyle "Sıddîk" lakabı alması gibi⁹ belki de imanımızın da O'nun gibi olması istenmektedir.

Kevserî'ye göre İsrâyı inkâr eden küfre girdiği gibi Mi'rac olayını inkâr eden de bid'at ve sapıklığa düşmüş olur.¹⁰ Kevserî İsrâ ve Mi'rac ile ilgili makalesinde konuyu şu ayet ile desteklemektedir; "رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ" = *Rabbena bizleri hidayetine irdirdikten sonra kalplerimizi yanaltma da ledünnünden bize bir*

1. Bkz. 48/Fetih, 28.

2. Gayb, akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanıdır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, "Gayb" mad.; Isfehânî, *Mufredât*, "gayb" mad.; İlyas Çelebi, "Gayb", *DİA*, İstanbul 1996, 13/407; İmâmü'l-Haremeyn el-Cuveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, çev. A. Bülent Baloğlu ve diğer., TDV Yay., Ankara 2010, s. 154 vd.

3. Bkz. 2/Bakara, 3.

4. Bkz. 2/Bakara, 74; 17/İsrâ, 44; 22/Hacc, 18.

5. Bkz. Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, tahk. Mecdi Basellum, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2005, IV/76-7, X/463.

6. Mâturîdî, *age.*, VIII/224 vd.

7. Ebû Hanîfe, *age.*, s. 58; Nesefî, *el-Umde*, s. 52; Tahavî, *Akâid Metni*, s. 350.

8. Bkz. Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 41; "Tefsîr", (17/İsrâ suresi) 3, 4 (4710); Muslim, "İmân", 262.

9. Sıddîk, doğru sözlü, doğruluktan ayrılmayan, gerçeği tasdik eden anlamındadır. Hz. Ebû Bekir (ö. 12/634) Mi'rac olayı başta olmak üzere gayba dair haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine sıddîk lakabı verilmiş ve İslam literatüründe bununla şöhret bulmuştur. Bkz. Buhârî, "Fezâilu Ashâbi'n-Nebî", 5; Tirmizî, "Tefsîr", 30/4; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 136.

10. Kevserî, *age.*, s. 509, 520.

rahmet ihsan eyle, şüphesiz Sensin bütün dilekleri veren Vehhâb, Sen."¹

Kevserî bu ayeti zikretmekle İsrâ ve Mi'rac olayı ve delillerini kabul etmeyen kalplerin hidayet çizgisinden çıkabileceğini ima etmektedir. Bu yönüyle İsrâ ve Mi'rac meselesi iman ve ikrar noktasında imtihan olmaktadır. Hz. Peygamber İsrâ ve Mi'rac olayını Mekke'de haber verdiği zaman Kureyş kabilesi kendisini yalanlayıp Mescid-i Aksa hakkında sorular sorunca Allah ona mescidi göstermiş ve böylece sorulara cevap vermiştir.² Kevserî'ye göre İsrâ ve Mi'rac olayı türlü türlü hikmetleri de içerir.³ Mi'racda Hz. Peygamber'e, arşın altında saklı hikmetlerden kabul edilen Bakara suresinin son iki ayeti indirilmiş ve Allah'a ortak/şirk koşmayanların günahlarının affedileceği müjdesi verilmiştir.⁴

İsrâ olayı sem'î ve akli delillerle sabit olduğundan, onun inkârı mümkün değildir.⁵ İsrâyı inkâr eden küfre girdiği gibi Mi'rac olayını inkâr eden de bid'at ve sapıklığa düşmüş olur.⁶ Yani İsrâ olayı ayetle sabit, delaleti kati olduğundan, İsrânın inkârı küfre götürür. Ama Mescid-i Aksa'dan sonra göğe yükselmesi manasında Mi'racın inkârı ise sahih hadislerle sabit olduğundan kişiyi bid'atçı yapar, küfre götürmez.⁷ Kevserî,

1. 3/Âl-i İmrân, 8.

2. Bkz. Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 41; İbn Hanbel, *Musned*, I/309; Kevserî, *Makâlât*, s. 522.

3. Kevserî, *age.*, s. 523.

4. Bkz. Buhârî, "Salât", 1; "Menâkıb", 24; Muslim, "İmân", 262, 263 ve 279.

5. Kevserî, *age.*, "Kelimetun ani'l-İsrâ ve Mi'rac", s. 521.

6. Kevserî, *age.*, "Kelimetun ani'l-İsrâ ve Mi'rac", s. 509-520.

7. Sa'deddîn et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*,

bu görüşünü İsrâ ve Mi'rac ile ilgili iki makalesinde de ayrı ayrı zikreder.⁸ Bazı kelâm âlimleri de *Mi'rac haberi haktır, meşhur haberle sabittir. Onu reddeden kâfir olmasa da sapık bir bid'atçı olur*,⁹ diyerek konuyu özetlerler.

Âlimlerin çoğuna göre Mi'rac haktır, gerçekten vaki olmuş bir hadisedir. Fakat nasıl gerçekleştiği konusu ise bir sırdır. Olayın cereyan ediş şeklini ve keyfiyetini Allah'tan ve Hz. Peygamber'den başka bilen yoktur. Hz. Peygamberin diğer mucizeleri, bir veya birkaç insan tarafından görüldüğü hâlde, sadece Mi'rac mucizesi bir tek kişi tarafından bile görülmemiştir. Dolayısıyla Mi'rac, acaba ruh maa'l-cesed midir, yoksa sadece ruhani midir, konusundaki tartışmalar boştur; manasızdır, gereksizdir. Bu nevi tartışmalarla bu hikmet ve sır çözülemez, anlaşılır hâle getirilemez. Tersine çözümü ve izahı daha da karmaşık bir hâle gelebilir. "Lâ mekânî ve lâ zamânî" olan ruhun, içinde bulunduğu bedene kendi özelliğini ve niteliğini verme gücüne sahip olduğunu bilenler, bunun aksine bir durum olan beden ruhu kendi özelliği ve niteliğine boyama imkânına sahip bulunduğunu müşahede edenler, Mi'rac hadisesi karşısında inkârcı bir tavır takınmazlar. Buna iman ve bunu tasdik etmenin daha doğru bir yol olduğunu bilirler.¹⁰

Kevserî'nin verdiği bilgiden anlıyoruz ki, âlimlerin cumhuruna göre İsrâ

tahkik ve ta'lik: Abdurrahmân Umeyre, S. Mûsâ Şeref, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1998, V/48-9.

8. Kevserî, *age.*, "Kelimetun ani'l-İsrâ ve Mi'rac", s. 509-520.

9. Ebû Hanîfe, *age.*, s. 58; Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 249.

10. Taftazânî, *age.*, s. 248 (11 no'lu dipnot).

ra ve Mi'rac, ruh ve beden ile aynı gecede vaki olmuştur.¹ Kevserî, söz konusu makalelerde Mi'racın uykuda veya sadece ruhla olduğunu söyleyenlerin gösterdiği delillerin sabit olmadığını da söyler.²

İsra ve Mi'racın önemli bir hikmeti, tecellisi sayesinde Resulullah'a çok kısa bir zamanda çok uzak yerleri ve ayetlerini göstermesi; Yüce Allah'ın varlığının, birliğinin ve kudretinin delillerinden olmasıdır. Hz Peygamber'in böyle yüce bir makama çıkarılması; mücerret melekût-i ilâhîyeyi temaşa etmek, birtakım hakikat ve sırlara muttali olmak ve kendisine has müstesna bir atıfet-i subhâniyeye mazhar olmak hikmetine müstenittir.³

120 Müslümanlar İsra ve Mi'racı nasıl anlamışlardır, Allah'ın görülmesi nasıl olacaktır vs. gibi hususları Müslümanların anlayış tarzları ve bu hususlardaki açıklamaları; delilleri Kur'an ve sahih hadise dayandığı sürece, İslam akidesinin özünü zedeleyen hususlar değildir. Bu anlayışlardan herhangi birini savunmakla, insan Kur'an ve sahih sünnetin dışına çıkılmadığı sürece, ne kâfir ne de İslam dairesinin dışına çıkmış sayılır. Ehl-i Sünnet'in fakihleri ve kelamcılarının büyük çoğunluğu, "Ehl-i kible tekfir edilemez."⁴ diyerek dine ait olduğu zaruri olarak bilinen şeylerin dışında, itikadi ihtilaflar yüzünden görüşleri sebebiyle ehl-i kibleye dönerek namaz kılan

fırka mensuplarının tekfir olunamayacağı hususunda ittifak hâindedirler.⁵

Sonuç

Hicretten bir buçuk sene önce gerçekleşen, Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gece yürüyüşü demek olan İsra ve oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade eden Mi'rac olayı; Kevserî'ye göre melekût ve semavat âlemini müşahede ile gerçekleşmiş, beş vakit namazın farz olmasıyla müminlerin günde beş defa namazla nefislerini temizleyerek Mi'racı çıkmalarına vesile olmuş, türlü türlü hikmetleri de içeren Hz. Muhammed'e (sas.) mahsus mucizevi bir olaydır. Yakınlarının vefatları ile zor durumda kalan Resulullah'a bir teselli, ümmetine de büyük bir müjdedir. Süleyman Çelebi'nin (d. 1351-ö. 1422) "Şeş cihetten ol münezzeh zü'l-celâl, Bîkemukeyf âna gösterdi cemâl" şeklindeki ifadesiyle Hz. Muhammed (sas.) mahiyetini, nasıllık ve niceliğini bilemediğimiz bir şekilde Yüce Allah ile yakınlaşmış veya görüşmüş; şirk koşmayanların affedilebileceği müjdesi, Bakara suresinin son iki ayeti ve beş vakit namaz hediyesiyle ümmetine dönmüştür. Kevserî'ye göre Hz. Muhammed (sas.) Allah'a Mi'racda yaklaşmasının hikmeti ümmetine hediye edilen dinin direği na-

1. Kevserî, *age.*, s. 516.

2. Kevserî, *age.*, s. 513 vd.

3. Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul trs., s. 235.

4. Bkz. Ebû Hanîfe, *age.*, s. 44; Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 11 vd.; Hâkim es-Semerkandî, *es-Sevâdu'l-A'zam*, İstanbul 1989, s. 2 vd.

5. Ebû Hâmid el-Gazâlî, *el-Mustasfâ*, çev. H. Yunus Apaydın, Klasik Yay., İstanbul 2009, I/303-4; *el-İktisâd fî'l-İ'tikâd*, çev. A. Duran, *İtikadda Orta Yol*, Hikmet Neşr., İstanbul 2004, s. 342-344; Fahreddîn er-Râzî, *el-Muhassal*, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s. 245; *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, s. 127-128; Ethem Ruhi Fıçlalı, *İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay., İstanbul 1990, s. 230.

mazla olmaktadır. Yakınlaşmanın manası, rahmetinin yakınlaşmasıdır.

Yine O'na göre Mi'rac, ruh-beden birlikte vuku bulmuştur. Allah'ın, Resulüne İsrâ ve Mi'rac olaylarını ruhen veya bedenen yaptırmış olmasında yahut rüyada veya uyanırken meydana gelmesi arasında hiçbir fark yoktur. Olayın mahiyeti hakkında ve tecellisi sayesinde, Resulullah'a çok kısa bir zamanda çok uzak yerleri ve ayetlerini göstermesi, Yüce Allah'ın varlığının, birliğinin ve kudretinin delillerindedir. Namaz emrini Allah'ın, melek aracılığıyla değil de Mi'rac ile bizzat tebliğ etmesi de ibadetin önemini ortaya koyup namazı dinin direği ve şiarı yapmaktadır. Böylece kişiye namaz kılmakla hikmet dolu imtihan dünyasında Hz. Peygamber gibi Mi'racı yaşayabilme imkânı sunulmakta, kılınan namazla kul, Mi'racı yaşayabilmektedir. Kevserî'ye göre İsrâ; ayetle sabit, delâleti kati olduğundan, inkârı küfre götürmekte ama Mi'racın inkârı ise ayetlerle değil de sahih hadislerle sabit olduğundan, kişiyi küfre götürmektedir. Bu görüşü Akaid ve Kelam ilminde de uygundur.

Abstract

Theological Assessments On The Thoughts Of Muhammad Zahid Al-Kawsari About Isra And Miraj

The Mi'râculous journey of Prophet Muhammad from Masjid al-Haram to Masjid al-Aqsa and then his celestial journey are explored and affirmed within the topic of the *samiyyat* in the scientific discipline of Kalam (Islamic Theology). The issue of *Isra and Miraj* is also discussed within the topic of mandatory five times daily prayers in the Islamic culture. Spirit or physical association, rising during sleep and being awake, and the seeing the al-

mighty Allah are subjects for the debate. In the classic theology books it is stated that "Isra and Miraj" is real". Muhammad Zahid al-Kawsari, among the last period of Ottoman scholars (1879-1952), wrote two articles on the issue entitled "al-Isra wa'l-Mi'râj" and "Kalimatun an al-Isra wa'l-Mi'râj" In this article, it is aimed to make assessments on al-Kawsari's opinions regarding the issue, in terms of Kalam.

Keywords: Isra, Miraj, Miracle, Zahid al-Kawsari

Kaynakça

- Apaydın, H. Yunus, "Mütevâtir", *DİA*, cilt: 32, İstanbul 2006.
- Berki, A. Himmet-Keskioğlu, Osman, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzaf İlm-i Kelâm*, İstanbul trs.
- Buhârî, Ebû Abdullâh, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Bulut, Halil İbrahim, "Mu'cize", *DİA*, C. 30, İstanbul 2005.
- Curcânî, Alî b. Muhammed Seyyid Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rifât*, tahk: İbrâhîm el-Ebyarî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut trs.
- Cuveynî, İmamü'l-Haremeyn, *Kitâbu'l-İrşâd*, çev. A. Bülent Baloğlu ve diğ.çerl., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- Çelebi, İlyas, "Gayb", *DİA*, XIII, İstanbul 1996.
- Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-Ekber*, terc. Mustafa Öz, *İmamı Azam'ın Beş Eseri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2011.
- Ebû Zehrâ, "İmam Kevserî", *Makalâtü'l-Kevserî*, Humus 1388.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, terc. Mehmet Kubat, İşrak Yayınları, İstanbul 2008.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay, İstanbul 1990.

- Gazâlî, Ebû Hamîd, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, trc. Ahmed Serdaroğlu, Ankara 1974.
- _____, *el-Mustasfâ*, çev. H. Yunus Apaydın, Klasik Yay, İstanbul 2009.
- _____, *el-İktisâd fî'l-İ'tikâd*, çev. A. Duran, *İtikadda Orta Yol*, Hikmet Neşr, İstanbul 2004.
- Hamîdullâh, Muhammed, *İslam Peygamberi*, trc. S. Mutlu-S. Tuğ, İstanbul trs.
- _____, *Abd", DİA*, I, İstanbul 1998.
- Hayri Ahmed, *el-İmâm el-Kevserî, Makâlâtü'l-Kevserî'nin Mukaddimesi*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire 1994.
- İsfehânî, Ebû'l-Kâsım er-Râgıb, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1992.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Musned*, Mısır 1954.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut trs.
- 122 Kâdı Abdulcebbar, Ahmed, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, thk: Abdulkerîm Osmân, Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1416/1996.
- Kevserî, Muhammed ez-Zâhid, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Humus 1388.
- _____, *Hanefi Fıkhının Esasları*, çev: Abdulkadir Şener-Cemâl Sofuoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbu't-Tevhîd*, haz. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İSAM, Ankara 2005.
- _____, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, kontrol: Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul 2005.
- _____, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, tahk. Mecdi Basellum, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Muslim, Ebû'l-Huseyin el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed ibn Alî ibn Şuayb, *es-Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât, *el-Umde*, terc. Temel Yeşilyurt, *İslam İnancının Ana Umdeleri*, Malatya 2000.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn, *Bahru'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*, çev. Cemil Akpınar, yy., Konya 1977.
- Nesefî, Ömer, *Akâid-i Nesefî*, çev: Şaban Ali Düzgün, *İslam İnanç Esasları*, Ankara 2013
- Oral, Osman, *Muhammed Zâhidü'l-Kevserî'nin İtikadî ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara 2014
- Özcan, Hanifi, *Mâturîdî'de Bilgi Problemi*, İstanbul 1998.
- Râzî, Fahreddîn, *el-Muhassal*, çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- _____, *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, terc: Nadim Macit, Erzurum 1996.
- _____, *Esâsu't-Takdîs fî İlmi'l-Kelâm*, çev. İbrahim Coşkun, İz Yay., İstanbul 2014.
- Semerkandî, Hakîm, *es-Sevâdu'l-A'zam*, İstanbul 1989.
- Tahânevî, Muhammed b. A'lâ b. Alî, *Kitâbu Keşşâfi Istîlâhâtî'l-Funûn ve'l-Ulûm*, tahk. Alî Dahruc, Lübnan 1996.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer, *Akâid Metni*, çev: Muhammer Esen, *İslam İnanç Esasları*, Ankara 2013.
- Taftazânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd*, tahkik ve ta'lik: Abdurrahmân Umeyre, Seyyid Mûsâ Şeref, Alemlü'l-Kutub, Beyrut 1998.
- _____, *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, *Kelâm İlmi ve İslam Akâidi*, Dergâh Yay., İstanbul 2013.
- Temel, Ali Rıza, "Hadislerle Mi'râc", *Mi'râc Sempozyumu Bildirileri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1999.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM, İstanbul 2010.
- Uludağ, Süleyman, "Sidretü'l-Münteha", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009.
- Yavuz, Salih Sabri, "Mi'râc", *DİA*, XXX, İstanbul 2005.

- Yavuz, Yusuf Şevki, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki-Sifil, Ebûbekir, “Zâhid Kevserî”, *DİA*, XLIV, İstanbul 2013.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul 1988
- Yeşilyurt, Temel, *Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Ru'yetullah Sorunu*, Kubbealtı Yay, Malatya 2001.
- _____, “Rü'yetullah”, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008.
- Yurdağür, Metin, “Haşviyye” *DİA*, XVI, İstanbul:1997.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut trs.
- Zemâhşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Cavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut 1947.